4.ÜNİTE

DİNÎ HİZMETLERDE CAMİ MUSİKİSİ

ÜNİTEMİZE HAZIRLANALIM

1. “Salâ, ilahi ve tesbih” kelimelerinin anlamlarını araştırınız.
2. Musikinin insanın duyguları üzerindeki nasıl bir etkisi vardır? Arkadaşlarınızla paylaşınız.
3. Camide icra edilen dinî musiki hakkında cami görevlilerinden bilgi alınız.
4. Dinî musiki çeşitlerinden bildiklerinizi söyleyiniz.

1. Musiki ve Dinî Musiki

BİLİYOR MUSUNUZ?

II. Beyazıt'ın 1486'da Edirne'de yaptırdığı Külliye'nin şifahanesinde sinir ve akıl hastaları için özel olarak on makamda bestelenen musikî parçalarıyla hastalar tedavi edilmiştir.

Musikî, kültürün, inancın ve duyguların ifadesinde önemli bir unsurdur.

TARTIŞALIM

İslam'da musikî'nin yerini araştırıp arkadaşlarınızla tartışınız.

Musiki; bir duygu, düşünce veya tabii bir olayı anlatmak amacıyla, ölçülü ve ahenkli seslerin, ritimli ve ritimsiz olarak estetik bir şekilde bir araya getirme sanatıdır.[1] En içten duygular musiki ile dile getirilmiş ve bu özellikleri taşıyan eserler insanlık tarihinin unutulmaz abideleri arasında yer almıştır. Musiki, dinleyenlerin kalplerine neşe ve sevinç verir, insanların dinî duygularını harekete geçirme hususunda etkili bir araçtır. İbadetlerde teslimiyetin ve içtenliğin artmasına vesile olduğu için, bütün dinlerde musikiden yararlanılmıştır. Mesela Hinduizm'de ilahiler müzik aletleri eşliğinde okunmaktadır. Yahudilikte ibadet esnasında Mezmurlar belli bir makam ve tarzda okunur. Hıristiyanlıkta kiliselerde okunmak üzere bestelenmiş pek çok eser bulunmaktadır.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.), "Allah güzeldir, güzeli sever."[2] hadisi İslam'ın estetiğe verdiği önemi göstermektedir. İslam toplumunda, musikinin ibadetlerde Müslümanlara şevk ve heyecan vermesi ilk olarak Peygamberimiz döneminde, Kur'an kıraatı ve ezan okuma gibi dinî formlarda kendini göstermiştir. Peygamberimiz, "Kur'an'ı seslerinizle süsleyiniz."[3] buyurarak Kur'an'ın güzel bir sesle okunmasını istemiş, bulunduğu meclislerde sesi güzel olan sahabilere Kur'an ve ezan okutmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden günümüze kadar İslam toplumlarında musiki, kültürün aktarılmasında, inancın ifadesinde ve dinin sevdirilmesinde önemli rol oynamıştır. Camilerde ve tekkelerde yapılan ibadet ve zikir esnasında icra edilen musiki meydana gelmiş, buna "dinî musiki" adı verilmiştir. Ezanlarda, kametlerde, salâvat-ı şeriflerde bu musikinin uygulandığını görmekteyiz. Dinî musiki "sema" adıyla geniş ölçüde tasavvufta ve tekkelerde de icra edilmiştir.

İslam geleneği musikinin sadece dinî duyguların ifadesinde değil, gündelik hayatta da kullanılabileceğini ortaya koymuştur. Peygamberimiz zamanında düğünlerde, bayramlarda, karşılama ve uğurlamalarda, yolculuklarda, savaşlarda musikinin icra edildiği kaynaklarda yer almaktadır.[4] Hz. Peygamber (s.a.v.), Mekke'den Medine'ye hicret ettiğinde Beni Neccar'dan kızlar ellerinde deflerle şiir ve türküler okuyarak onu karşılamışlardı.[5]

1 Zekâi Kaplan, Dini Musiki Dersleri, s. 11.
2 Müslim, "İman", 147; İbn Mace, "Dua", 10.
3 Buhârî, "Tevhid", 52; Ebu Davud, "Vitr", 2.
4 Akif Köten, "Asr-ı Saadette Eğlence ve Düğün", Asr-ı Saadette İslam, C 4, s. 413-414.
5 İbn Mace, "Nikâh", 21.

Dinî musikinin fıtri ve ölçülü şekilde uygulanması insana güzel duygular yaşatır, dinî hayatın canlı ve etkili bir şekilde devam etmesine katkı sağlar, insanı dinî duygularını güçlendirir.

Dinî musiki formları; cami musikisi ve tekke (Tasavvuf) musikisi olmak üzere ikiye ayrılır. Belli başlı cami musikisi formları şunlardır: Ezan ve kamet, namaz tesbihatı, mevlit, ilahi, salâ, tekbir. Tekke mûsikisi ise daha çok ritme dayalı, bazen bir veya birkaç enstrümanın da kullanılmasıyla ortaya çıkan mûsikidir. Tekke musikisi formları şu şekilde sıralanabilir: Mevlevi ayini, mersiye, kaside, ism-i celal, durak, şuğul, savt ve nefes. Naât ve ilahi formları ortak özellikleri gereği hem cami hem de tekkede okunmaktadır.[6]

ARAŞTIRALIM

İslam âlimlerinden Farabi, diğer ilim dallarının yanı sıra musiki ile de uğraşmış ve ses fiziği üzerinde çalışmalar yapmıştır." Farabi gibi musiki alanında çalışmalar yapmış İslam bilginleri hakkında bilgi toplayınız.

2. Cami Musikisi

Cami musikisi, gerek ibadet esnasında gerekse ibadet öncesi ve sonrasında icra edilen, çoğunlukla önceden bestelenmemiş nağmelerden meydana gelen ses musikisidir. Ezan, kametten önceki dua ve sureler (İhlas vb.), kamet, namazın cemaatle kılınması sırasında imamın kıraatı, selamdan sonra müezzinler tarafından okunan tesbihat ve dualar cami musikisi formlarını oluşturur. Bunların dışında değişik zaman ve yerlerde okunan temcîd, salâ, münâcât, tekbir, mevlit, mi'raciye, tevşih ve ramazan ilahileri de cami musikisi türlerindendir.

GÖZLEM YAPALIM

Mevlit, ilahi, tekbir, salâvat gibi musiki çeşitlerinin insanlar üzerindeki etkisi üzerinde gözlem yapınız. Gözlem sonuçlarını arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Cami musikisine bir örnek.

6 Zekâi Kaplan, Dini Musiki Dersleri, s. 13.

Cami musikisi, ibadete yönelik ve genellikle uhrevi olması sebebiyle tavır ve üslup açısından diğer musiki türlerinden farklılık arz eder. Aslında cami musikisinden amaç musiki yapmak değil, kişinin manevi duygularını üst düzeye çıkarmaktır. Cami musikisinde herhangi bir musiki aleti kullanılmadığı için cami musikisi sadece insan sesine dayalıdır.

PAYLAŞALIM

Diyanet İşleri Başkanlığının dinî musiki konusunda açtığı hizmet içi eğitim kursları ve çalışmaları ile ilgili bir araştırma yapınız. Araştırma sonuçlarını arkadaşlarınızla paylaşınız.

BİLİYOR MUSUNUZ?

Kapalı bir yerde sesin duyulma ve dağılma tarzına ve bunu incelemeye "akustik" denir. Süleymaniye Camii mükemmel bir akustiğe sahiptir.

Süleymaniye Camii

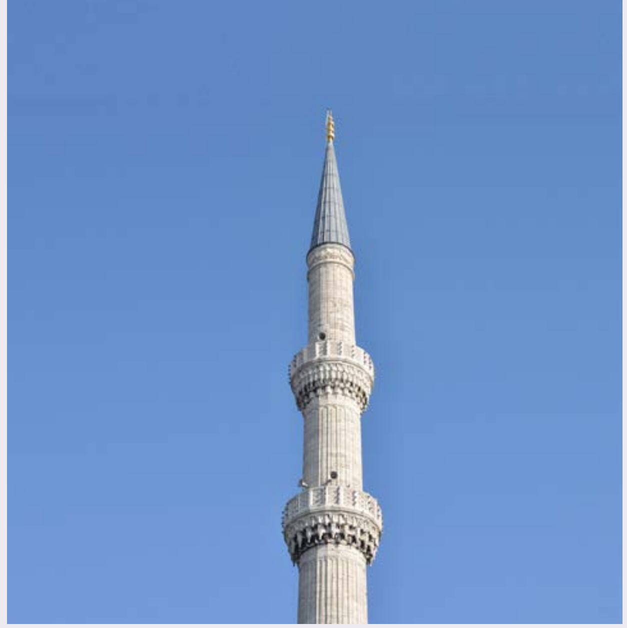
2.1. Ezan ve Kamet

Sözlükte "bildirmek, duyurmak, çağrıda bulunmak, ilan etmek" anlamına gelen ezan kelimesi terim olarak farz namazların vaktinin geldiğini, belirli sözlerle ve özel şekilde müminlere duyurmayı ifade eder. Aynı kökten gelen müezzin "ezan okuyan kimse" demektir.

Medine döneminde başlangıçta namaz vakitlerinde sokaklarda "es-salâh es-salâh" (namaza namaza!) diye çağrıda bulunulduysa da bu yeterli olmuyordu. Namaz vaktinin geldiğini haber vermek için nâkûs (Hıristiyanlarca şimdiki çan yerine kullanılan, üzerine bir çomakla vurularak ses çıkarılan tahta parçası) çalınması, boru öttürülmesi, ateş yakılması veya bayrak dikilmesi şeklinde çeşitli tek-

liflerde bulunuldu. Ancak nâkûs Hıristiyanların, boru Yahudilerin, ateş Mecusilerin adeti olduğu için Resulullah tarafından kabul edilmedi. Bu sırada sahabilerden Abdullah b. Zeyd'e (r.a.) rüyada ezan öğretilmiş, o da ertesi gün Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek durumu haber vermişti. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz Hz. Bilal'e (r.a.) ezan cümlelerini ezanda ikişer, kamette ise birer defa okumasını emretti. Bu arada Hz. Ömer (r.a.) Resulullah'a gelip aynı rüyayı kendisinin de gördüğünü, ancak Abdullah b. Zeyd'in (r.a.) daha erken davrandığını bildirmiştir.[7] Hz. Bilal (r.a.), Neccaroğulları'ndan bir kadına ait yüksek bir evin üstüne çıkıp ilk olarak sabah ezanını okudu. Bu olaydan sonra namaza davet amacıyla ezan okunmaya başlanmış ve günümüze kadar bu şekliyle ulaşmıştır. Ezanın metninde ilk okunduğu günden bu yana hiçbir değişiklik olmamıştır.

YORUMLAYALIM

Ruhumun senden, İlahi, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar ki şahadetleri dinin temeli
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

Mehmet Âkif Ersoy

Yukarıdaki İstiklâl Marşı'nın bu kıtasını ezanın önemi açısından yorumlayınız.

Ezan aracılığıyla insanlar bir taraftan namaza çağrılırken diğer taraftan İslam'ın üç temel ilkesini oluşturan Allah'ın varlığı ve birliği, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) O'nun elçisi olduğu ve asıl kurtuluşun (felâh) ahiret mutluluğunda bulunduğu gerçeği açıklanmış olur. Namaz vakitleri dünyanın güneş karşısındaki konumu ve kendi çevresinde dönüşü ile oluşur. Bu durum göz önünde bulundurulduğu takdirde Müslümanların yaşadığı her yerde günde beş defa okunan ezan kesintisiz devam etmekte ve bu ilahi mesaj günün her anında yeryüzünden yükselmektedir.

Ezanı işiten bir Müslüman, müezzinin sözlerini ondan sonra tekrar eder. Ancak, "حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ" ve "حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ" ta bunların yerine "لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ" (Güç ve kuvvet sadece Yüce ve büyük olan Allah'a aittir.) cümlesini tekrar eder.

7 Buhârî, "Ezân", 1.

Ezanın okunması için belirli bir makam yoktur. Kelimelerin telaffuzunu bozmamak şartıyla istenilen makam tatbik edilebilir. Ancak vakitlerin insan ruhu üzerindeki etkisi düşünülerek beş vakit için farklı makamlar tertip edilmiştir. Eskiden İstanbul'da sabah ezanının sabâ, dilkeşhâverân; öğle ezanının rast, hicaz; ikindi ezanının hicaz, uşşak, bayatî; akşam ezanının hicaz, rast, segah, dügâh; yatsı ezanının hicaz, uşşak, bayatî, neva, rast makamlarından okunması bir gelenek hâline gelmişti.[8]

EZAN

Ezan şu sözlerden oluşur:	
اَللّٰهُ اَكْبَرُ - اَللّٰهُ اَكْبَرُ اَللّٰهُ اَكْبَرُ - اَللّٰهُ اَكْبَرُ	(Allah en büyüktür)
اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ - اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ	
(Allah'tan başka ilah olmadığına şehadet ederim)	
اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ	
(Muhammed"in Allah'ın elçisi olduğuna şehadet ederim)	
حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ	(haydi namaza)
حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ	(haydi kurtuluşa)
اَللّٰهُ اَكْبَرُ - اَللّٰهُ اَكْبَرُ	(Allah en büyüktür)
لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ	(Allah'tan başka ilah yoktur)
Sabah ezanında, حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ dan sonra iki defa, اَلصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ (Namaz uykudan hayırlıdır) sözü tekrarlanır.	

Camilerde müezzinin ezan okuduğu, salâ verdiği, çoğunlukla taştan, yüksek ve ince yapıya minare denir. Minarede müezzinin ezan okumak üzere çıktığı balkon şeklinde düzenlenmiş yer şerefe olarak isimlendirilir. Camilerde müezzinler için ayrılan mekânlara ise mahfil denir.

Kamet, farz namazlardan önce, namazın başladığını cemaate bildirmek amacıyla, ezana göre daha hızlı ve biraz daha alçak sesle okunan cami musikisi formudur. Arapçada ikâmet kelimesiyle ifade edilen bu terim için Türkçede "kamet getirmek, kametlemek ve kamet okumak" tabirleri kullanılır. Kametin sözleri ezandaki sözlerin aynısı olup, sadece

"حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ" tan sonra

iki defa "قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ" (namaz başlamıştır) cümlesi ilave edilir. Kamet esnasında ayakta durulur ve kıbleye dönülür. Kametin de ezanda olduğu gibi vaktin özellikleri düşünülerek makamlı okunması esastır.

Birden fazla müezzini bulunan camilerde gerek ezan gerekse namaz esnasında müezzinlerin toplu olarak veya sırayla yerine getirdikleri müezzinlik faaliyetine "cumhur müezzinliği" denir. Tesbihat, teravih namazlarında aralarda okunan salât-ı ümmiyye veya ramazan ilahileri, bu müezzin kadrosu tarafından koro hâlinde icra edilir.

8 M. Nazmi Özalp, Türk Musikisi Tarihi, c. 1, s. 108.

İki kişinin karşılıklı olarak okuduğu ezana "çifte ezan" denilir. Bu ezanda müezzinlerin ses güzelliği, ses genişliği ve musiki bilgisi önemlidir. Bir müezzinin başladığı ses perdesini ve ses tonunu diğer müezzin takip etmeli, uyumlu geçişler yapmalıdır.

Cuma namazında hatip, minbere çıktığı sırada cami içinde okunan ezana "iç ezan" denilir. Bu ezan dış ezandaki seyir düzenine göre biraz daha kısa okunur. Hatip, minbere çıkarken müezzin tarafından Ahzab suresi 56. ayeti, sonrasında ise salâtü selam okunur.

Ezan okurken ve kamet getirirken kıbleye yönelmek sünnettir. Ezan namaz vakti girdikten sonra Arapça sözleri ve bilinen sırasıyla okunmalıdır. Ezan, içten gelerek okunduğu için, müezzinin sesi güzel ve makam bilgisi de olursa, ezan çok daha etkili olur. Lüzumsuz uzatmalar, gereksiz nağmeler yaparak ezan sözlerini bozmamak gerekir.

UYGULAYALIM

Beş vakit okunan ezan ve kametin geleneklere uygun bir tarz ve makamda okunuşunu dinleyiniz. Aynı okunuşu öğrenip uygulamaya çalışınız.

Yeni doğan bebeğin sağ kulağına hafif sesle ezan, sol kulağına da kamet okumak menduptur. [9]

2.2. Namaz Tesbihatı

"Yüce Rabb'inin adını tenzih ederek an;"[10]

Tesbih etmek; "sübhânallah" kelimesini söylemek, Allah'ı (c.c.) yüceltmek, O'nu noksan sıfatlardan uzak tutmak anlamına gelir. Namaz tesbihatı ise, vakit namazların sonunda otuz üçer defa "*sübhânallah*", "*elhamdülillah*" ve "*Allahüekber*" sözlerini söylemekten ibarettir. Bu namaz tesbihatının cemaatle kılınan farz namazlarda selamdan sonra müezzinler tarafından ses musikisi ile okunması, bir cami musikisi formudur. Her bir tesbih sözü önce müezzin tarafından yüksek sesle, sonra cemaatin sessiz tekrarı ile okunur. Tesbihat, bir veya birkaç müezzin tarafından değişik makamlarda icra edilebilir.

DEĞERLENDİRELİM

"Güzel Ezan Okuma Yarışması" yapmak için sınıfınızdan on öğrenci seçiniz. Diğer öğrenciler arasından seçilen jüri üyelerinin yarışmaya katılan öğrencileri değerlendirmesini isteyiniz.

9 Ebû Dâvûd, "Edeb", 108.
10 A'lâ suresi, 1. ayet.

ÖĞRENELİM

Namaz sonrasında okunan tesbih dualarını ezberleyerek doğru bir biçimde okunuşunu öğreniniz.

Müezzin, farz namazın arkasından şöyle tesbih duası okur.

اَللّٰهُمَّ اَ نْتَ السَّلاَمُ وَ مِنْكَ
السَّلاَمُ تَبَارَكْتَ يَاذَا الْجَلاَلِ
وَالْاِكْرَامِ

"Allah'ım sen huzur kaynağısın, barış ve huzur sendendir. Ey celal ve ikram sahibi sen yücesin." duasını okur. Namazın sonunda, imamın selam vermesini bekler ve

عَلٰى رَسُولِنَا صَلَـــوَاتٌ

diyerek Peygamberimize (s.a.v) salâvat getirilmesini ister.

سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَ لَاإِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ
وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلاَّ بِاللّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ

NOT EDELİM

"...Rabb'ini çok zikret ve sabah akşam tesbih et."

Al-î İmrân suresi, 41. ayet.

"Allah bütün noksan sıfatlardan uzaktır. Allah'a hamdolsun. Allah'tan başka ilah yoktur. Allah en büyüktür. Yüce ve ulu Allah'tan başka hiçbir güç ve kuvvet yoktur." der. Sonra cemaatle birlikte Ayete'l-Kürsi'yi sessizce okur. İmam Ayete'l-Kürsi'yi bitirdikten sonra müezzin sesli bir şekilde سُبْحَانَ اللّٰهِ diyerek tesbih kelimesini hatırlatır. Cemaat, otuz üç defa bu kelimeyi içinden tekrar eder. Ardından aynı şekilde اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ve اَللّٰهُ اَكْبَرُ diyerek bu kelimelerle Allah'ı (c.c.) tesbih eder.[11] Bu tesbihattan sonra da aşağıdaki duayı okur:

لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ.
لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
سُبْحَانَ رَبِّىَ الْعَلِيِّ الْاَعْلَى الْوَهَّابِ

"Allah'tan başka ilah yoktur, o tektir, onun ortağı yoktur. Mülk ve hamd ona aittir. Onun her şeye gücü yeter. Yüceler yücesi, karşılık beklemeden bol bol veren Rabb'im her türlü eksikliktan münezzehtir.[12]"

UYGULAYALIM

Namaz tesbihat dualarını öğrenelim. Evimizde ve mahallemizin camisinde imamlık ve müezzinlik uygulaması yapalım. Tecrübelerimizi arkadaşlarımızla paylaşalım.

11 Müslim, "Mesacid", 146.
12 Ebu Dâvud, "Salât" 184.

2.3. Aşır

Genellikle cemaatle kılınan namazlardan sonra veya çeşitli toplantılarda ibadet maksadıyla yapılan tilavetlerde okunan on ayet veya orta uzunlukta yaklaşık on ayetlik bölüme aşır veya aşr-ı şerif adı verilir. Camilerde namazlardan sonra mihraptan okunan aşır mihrabiye olarak isimlendirilir. Aşır sesli olarak ve makamla okunur. Aşır okumaya istiâze ve besmele ile başlanır. Sonunda “sadekallahü'l-azîm” (En büyük olan Allah doğru söyledi) cümlesi söylenir. Ardından Saffat suresinin 180-181 ve 182. ayetleri okunur:

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

el-Fatiha denilir.

Aşır, mümkün olduğunca, sade ve temiz nağmelerle okunmalı aynı nağme motifleri her duruşta tekrarlanmamalıdır. Güzel ses Kur'an'ın güzelliğini artırdığı gibi, dinleyenlerin ondan etkilenmesine de vesile olur. Tilavette tecvid kurallarından kesinlikle taviz verilmemelidir. Aşır, Kur'an-ı Kerim'in belirli bölümlerinden okunacağı için o bölümün anlamı bilinmeli, okurken sesin yükseltilmesi ya da alçaltılması bakımından anlam dikkate alınmalıdır.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tavsiyeleri ile camilerde sabah ve akşam namazlarından sonra Haşr suresinin son üç ayetinin[13], yatsı namazından sonra Bakara suresinin son iki ayetinin[14] okunması sünnettir.

ÖRNEK AŞIRLAR

Aşır okunacak ayetlerin günün özelliğine ya da toplantının konusuna göre seçilmesi uygun olur. Belirli gün ve gündeme göre okunabilecek aşırlar:

- Ramazan ile ilgili olarak: Bakara suresi 183-186. ayetler,
- Kur'an-ı Kerim ile ilgili toplantılarda Bakara suresi 148-152. ayetler. Fatır suresi 27-32. ayetler,
- Hac meclislerinde Bakara suresi 197-203. ayetler, Hac suresi 26-33. ayetler,
- Kurbanla ilgili Saffat suresi 99-113. ayetler,
- Dua ile ilgili İbrahim suresi 35-41. ayetler, Araf suresi 54-57. ayetler,
- Sünnet cemiyetlerinde Âl-i İmran suresi 31-37. ayetler ve Lokman suresinin 13-19. ayetleri,
- Cenazelerde, vefat meclislerinde Âl-i İmran suresi 185-189. ayetler, Yasin suresi 77-83. ayetler ve Bakara suresinin 152-157. ayetleri,
- Şehitlikle ilgili meclislerde Bakara suresi 153-157.ayetler, Âl-i İmran suresi 169-174. ayetler,
- Nişan, nikâh, düğün meclislerinde Furkan suresi 61-77 veya 71-77. ayetler, Rum suresi 20-27. ayetler, Nur suresinin 32-34. ayetleri,
- Mevlit kandili ve Peygamberimizin doğumuyla ilgili Tevbe suresi 123-129. ayetler, Ahzab suresi 38-48. ayetler, Saf suresi 1-9. ayetler,
- Miraçla ilgili İsrâ suresi 1-10. ayetler, Necm suresi 1-18. ayetler,
- Kadir gecesi Kadir suresi 1-5.ayetler, Duhan suresi 1-8. ayetler, Zümer suresi 53-61. ayetler,
- Tüm gün ve geceler için Mü'minûn suresinin 1-11. ayetleri okunabilir.

13 bk. Dârimî, "Fezâilü'l-Ḳur'ân", 22.
14 bk. Buhârî, "Fezâil", 10, 27.

Mevlit programlarında da tekbir okunmaktadır.

2.4. Tekbir

Tekbir kelimesi sözlükte, Allah'ı yüceltmek ve O'nun büyüklüğünü ifade etmek demektir. Tekbir; bayram namazından evvel ve hutbe sözleri arasında, mevlitlerde, cenaze namazlarında, sakal-ı şerif ziyaretlerinde vb. okunan bir tesbihattır. Ayrıca kurban kesilirken, hac ve umre ibadetlerinde de tekbir okunmaktadır.

Teşrik tekbirinin kaynağı ve başlangıcı Hz. İbrahim'in (a.s.) oğlu İsmail'i (a.s.) kurban etme olayına kadar uzanır. İbrahim (a.s.) gördüğü sahih rüya üzerine oğlunu Allah yolunda kurban etmeye karar verir. Cebrail (a.s.) bedel olarak bir koç getirdiğinde *'Allahu ekber Allahu ekber"* diyerek tekbir getirir. İbrahim (a.s.) bu sesi işitince *'Lâ ilâhe illâllahu vallahu ekber"* diye cevap verir. Bu tekbir ve tevhîd kelimelerini işiten ve kurban edilmeyi bekleyen İsmail (a.s.) de *'Allahu ekber velillâhi'l-hamd"* der. Böylece kıyamet gününe kadar sürecek büyük bir sünnet başlatılmış olur.[15]

Tekbirin sözleri şöyledir:

"Allah en büyüktür."

اَللّٰهُ اَكْبَرُ اَللّٰهُ اَكْبَرُ لَا اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ
اَللّٰهُ اَكْبَرُ وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ

Anlamı: "Allah en büyüktür, Allah en büyüktür, Allah'tan başka ilah yoktur, Allah en büyüktür, Allah en büyüktür, hamt Allah içindir." Tekbir Buhûrizâde Mustafa Itri Efendi tarafından segâh makamında bestelenmiştir. Türk dinî musikisi kültüründe önemli bir yeri bulunan tekbirin cemaat üzerinde oluşturduğu yoğun duygunun asıl unsuru eserin melodik yapısından kaynaklanmaktadır. Beste, uyandırdığı duygu ve etkiden dolayı Türkiye'nin yanı sıra bütün İslam âleminde kabul görmüş ve okunmuştur.

ÖRNEKLER BULALIM

İbadet ve merasimlerde tekbire nasıl yer verilmiştir? Örnekler veriniz.

- Bayram namazı hutbesinde.
- ....
- ....
- ....

15 Abdullah b. Mahmud el-Mevsılî, el-İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtar, "İsmail", C 1, s.87, 88.

2.5. Salâ

Arapça "dua" mânasına gelen salâ (salât), Hz. Muhammed'e dua amacıyla okunan naattır. Aynı zamanda Müslümanları bayram ve Cuma namazına çağırmak, kandilleri duyurmak veya bazı yerlerde cenaze için kılınacak namazı dost, akraba ve komşulara haber vermek amacıyla okunan salatuselamdır. Cami musikisi formları arasında yer alan ve sözleri Arapça olan salâlar okundukları yer ve zamana göre sabah salâsı, cenaze salâsı, cuma ve bayram salâsı, salât-ı ümmiyye gibi adlarla anılır. Bu salâlar tıpkı ezan gibi minarelerden bazen tek bazen de iki müezzin tarafından okunur. İki müezzinin okuduğu salâya "çifte salâ" adı verilir.[16]

Cuma salâsı cuma günleri, ezandan bir müddet önce cuma namazı vaktinin yaklaştığını hatırlatmak amacıyla okunur. Bayram için de bazı bölgelerde namaz öncesi aynı şekilde salâ okunmaktadır. Sabah salâsı, cuma sabahları ile Ramazan ve Kurban Bayramı günleri sabah namazı ezanından önce okunan salâdır.[17]

Günümüzde cenazenin kaldırılacağı vakit namazından bir veya yarım saat önce salâ okunmaktadır. Ayrıca bir vefat haberini insanlara duyurmak için de salâ okunması gelenek hâline gelmiştir. Perşembe geceleri yatsı ezanından önce bazı bölgelerde salâ okunduğu da görülmektedir.

BİLGİ KUTUSU

Salânın sözleri:	
اَلصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ	Salât ve selam senin üzerine olsun ey Allah'ın elçisi
اَلصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا حَبِيبَ اللّٰهِ	Salât ve selam senin üzerine olsun ey Allah'ın sevgilisi
اَلصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَيْرَ خَلْقِ اللّٰهِ	Salât ve selam senin üzerine olsun ey yaratılmışların en hayırlısı
اَلصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ	Salât ve selam senin üzerine olsun ey alemlere rahmet
اَلصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَاتَمَ النَّبِيِّينَ	Salât ve selam senin üzerine olsun ey peygamberlerin sonuncusu
اَلصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا سَيِّدَ الْاَوَّلِينَ وَالْاٰخِرِينَ	Salât ve selam senin üzerine olsun ey öncekilerin ve sonrakilerin efendisi
وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ	Bütün peygamberlere selam olsun
وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ	Hamd alemlerin rabbi olan Allah'adır

16 Yılmaz Öztuna, Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi, c. 2, s. 257.
17 Suphi Ezgi, Nazarî-Amelî Türk Musikisi, c. 3, s. 63.

Salâ, ezan ve kamet gibi güzel nağmelerle okunması gereken cami musikisi formlarındandır.

Salât-ı ümmiyye camilerde ve diğer meclislerde, dinî törenlerde belirli dinî gün ve gecelerde, sakal-ı şerif ve Peygamberimize (s.a.v.) ait eşyanın ziyareti esnasında, cenazelerde, mevlit programlarında okunan salâttır. Segâh makamındaki Salât-ı ümmiyye, Buhûrizâde Mustafa Itri tarafından bestelenmiştir. Sözleri şöyledir:

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ الْاُمِّـيِّ وَعَلٰى اٰلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلِّمْ

Anlamı: "Allah'ım! Efendimiz, ümmi peygamber Muhammed'e rahmet eyle. Onun ehl-i beytine ve ashabına da güven ve huzur ver."

SÖYLEYELİM

Teravih namazında camide sesli olarak salâvat okunduğunda neler hissedersiniz? Söyleyiniz.

2.6. Mevlit

Mevlitin sözlük manası, doğum yeri, doğum zamanı demektir. Terim olarak ise İslam edebiyatı ve sanatında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğum yıl dönümünde yapılan törenleri; bu törenlerde okunmak üzere yazılmış eserlerin ortak adını ifade eder. Bir cami musikisi formu olarak mevlit Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğumu, peygamberliği, mi'racı, mucizeleri ve vefatını konu alan mesnevi türündeki şiirlerin, irticali beste ile okunmasıdır.[18]

18 Necla Pekolcay, Mevlid, s. 19.

İslam dünyasında pek çok mevlit yazılmıştır. Ancak Türk dinî musikisinde “mevlit” denildiğinde, özellikle Osmanlı coğrafyasında yoğun ilgi gören Süleyman Çelebi’nin (1346–1422) *Vesîletü’n-Necât* adlı eserinin besteli veya serbest olarak okunması ve bu maksatla yapılan törenler anlaşılır. Eserin, başta Hz. Peygamber’in (s.a.v.) doğum yıl dönümü (Mevlit Kandili), mübarek gün ve geceler (kandiller) olmak üzere düğün, doğum, ölüm, evlenme, sünnet, hac ibadetini yerine getirme gibi olayların ardından sevinç ve hüzünlerin beraber paylaşılması için düzenlenen toplantılar esnasında okunması toplumumuzda yaygın bir âdet hâline gelmiştir.

Mevlidin bilinen yegane bestekarı, 17. yüzyılda Bursa’da yaşamış olan Sekbân adlı musikişinastır. Sekbân’ın mevlit bestesi, 19. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı coğrafyasında okunmuş, ancak o tarihlerden sonra unutulmuştur.

Dokuz bölümden oluşan Mevlit’in her bölümüne “bahir” adı verilir. Ayrıca her bahir de kendi arasında bölümlere ayrılmıştır. Mevlit okuyan kişiye “mevlithân” denir. Bahir araları, aşır, ilahi ve kasideler ile bezenir. Bahirlerde, mevlithanın musiki bilgisi ve zevkine göre çeşitli makam geçkileri yapılır.

Mevlit’in bahirleri şunlardır:

- Münacat
- Mevlitin yazarı için dua
- Âlemin yaratılmasının sebebi
- Veladet (Peygamberimizin doğumu)
- Peygamberimizin mucizeleri
- Peygamberimizin miracı
- Peygamberimizin vasıfları
- Peygamberimizin vefatı

“Mevlitlerde, Süleyman Çelebi’nin Vesîletü’n-necât” adlı eserinin okunması Osmanlıdan günümüze kadar devam eden bir adettir.”

NOT EDELİM

Beste: Müzik notasyonu kullanılarak yazılmış veya icra sırasında kaydedilmiş müzik eseri. Bir müzik eserini oluşturan ezgilerin tümü.
Güfte: Bestelenmiş olan bir eserin sözlerine denir.
Makam: Türk müziğinde eserlerin ses dizilerini ve dizi özelliklerini ifade eder.
Nefes: Bektaşi şairler tarafından yazılmış ve Bektaşi tekkelerinde okunmak üzere çeşitli makamlarda bestelenmiş manzum ilahilere denir.
Karar sesi: Bir eserin durak veya bitiş sesi.
Musiki meşki: Öğrencinin musiki eserini hocasından dinlemesi, onun önünde usulüne uygun bir tarzda okuması ve öğrenip geçmesi.
Geçki: Makam değiştirmeye denir.
Perde: Bir müzik parçasını meydana getiren seslerden her biri.
Tavır: Musikide makam, ahenk.

Mevlit törenine Kur'an-ı Kerim tilaveti ile başlanır. Duruma göre bahirler öncesinde bir ilahi veya kaside okunur, mevlide aralarda ise salâvatlar ile devam edilir. Sonunda yine Kur'an-ı Kerim tilaveti ve dua ile bitirilir. Bahirleri bir mevlithan okur, ilahiler ise koro şeklinde icra edilir. Mevlit bahirleri arasında okunan ilahilere "tevşih ilahileri" denir.

Mevlit okumak ve mevlit merasimleri düzenlemek dinî bir zorunluluk değildir. Bununla birlikte mevlit, toplumsal bir coşkunun, Hz. Peygamber (s.a.v.) sevgisinin ve ona bağlılığın üst düzeyde edebi ve estetik olarak hissedilmesine, yaşanmasına ve dışa vurulmasına vesile olmaktadır. Bu vesileyle bir araya gelen müminler mevlitin kendine has musikisi ve edebî değeri ile coşar, yapılan sohbet, dua ve öğütlerle aynı duygu ve düşünce etrafında kaynaşarak bütünleşirler.

OKUYALIM

Mevlit'in münacat bölümünden:

Allah adın zikr edelim evvela Vâcib oldur cümle işte her kula.	Her nefeste Allah adın de müdâm Allah adıyla olur her iş tamam.
Allah adın her kim ol evvel ana Her işi âsân eder Allah ana	Bir kez Allah dese şevk ile lisan Dökülür cümle günah misli hazan.
Allah adı olsa her işin önü Hergiz ebter olmaya anın sonu	İsmi pakın pak olur zikr eyleyen Her murada erişir Allah diyen.

Arkadaşlarınızla Mevlit'in bölümlerini dinleyiniz.
Daha sonra sırasıyla Mevlit'i düzgün bir şekilde okumaya çalışınız.

2.7. İlahi

Tasavvufi temaları işleyen ve Türk dinî musikisinin makam ve usulleriyle bestelenerek dinî toplantılarda okunan şiirlere ilahi denir. İlahiler; diğer formlarda bestelenmiş eserlere göre daha kolay ve anlaşılabilir özelliklere sahiptir. Ritmin zikre uygunluğu bakımından halk tarafından kolayca ezberlenmiş ve hatta birçoğu anonim özellik kazanmıştır. Bundan dolayı camiden, dinî merasimlere ve konser salonlarına kadar geniş bir icra sahasına sahip olmuş ve benimsenmişlerdir.[19]

Koro hâlinde okunmak için bestelenen ilahiler ''Cumhur ilahi" adını alır. İlahilerde güftenin konusu kadar bestenin makam ve usulünde de dini-tasavvufi duyguyu yansıtanlar tercih edilmiştir. Kural olarak hemen her makamda ilahi bestelenebilir. Ancak ilahilerde genellikle fazla tiz seslerde dolaşmayan ağır makamlar tercih edilmiştir. İlahiler, genellikle okundukları mekâna göre cami ve tekke ilahileri diye ikiye ayrılmakla beraber bunların dışında değişik zaman ve mekânlarda da okunur.[20]

19 Yılmaz Öztuna, Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi, c. 1, s. 385.
20 Yılmaz Öztuna, Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi, c. 1, s. 385.

Kültürümüzde özellikle tekkelerde ve camilerde aylara göre seçilmiş ilahilerin okunması gelenek hâlini almıştı. Muharrem ayında Kerbela Vak'ası'na, özellikle de Hz. Hüseyin'in (r.a.) şehadetine, ehl-i beyt sevgisine dair okunan ilahiler muharrem ilahileri veya kısaca "muharremiyye" adıyla anılırdı. Mevlit ayları denilen rebiülevvel ve rebiülahir aylarında yapılan mevlit merasimlerinde naatlar yanında güftelerinde Resul-i Ekrem'e (s.a.v.) ait unsurların bulunduğu ilahiler okunurdu. Ramazan ayında camilerde kılınan teravih namazlarının her dört rek'atından sonra okunan eserler ramazan ilahileri adıyla anılmıştır. Ramazanın ilk iki haftasında okunan ilahilerin güfteleri, "Merhaba ya şehr-i ramazan" mısrasıyla başlardı. Uğurlama geceleri denilen son iki haftada okunan ilahilerde ise ramazanın sona ermesinden doğan hüzün terennüm edilir, "Elveda ya şehr-i ramazan" gibi mısra ve nakaratlara yer verilirdi. Şevval, zilkade ve zilhicce aylarında hac ibadeti ve mukaddes yerlerin özlemini terennüm eden ilahiler okunurdu.

İlahi formlarının başlıcaları şunlardır:

1. Tevhid: Allah'ın varlığı, birliği, esma ve sıfatı ile bunların çeşitli tecellilerini anlatan dinî manzumelerdir.
2. Münacat: Allah'a yalvarmak, O'ndan af ve mağfiret dilemek için yazılmış, cami ve tekkelerde besteyle okunan ilahilerdir.
3. Naat: Hz. Muhammed'i (s.a.v.) övmek, yüceltmek, onun özelliklerinden bahsetmek, şefaatini dilemek gibi maksatlarla yazılmış şiirlerdir.
4. Tevşih: Mevlit ve mi'râciyye bahirleri arasında okunan, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) konu almış ilahilerdir.[21]

Camide okunacak ilahilerin imkân ölçüsünde halk tarafından yaygın olarak bilinen ve cemaatin katılabileceği bestelerden seçilmesi uygun olur.

Koro hâlinde okunmak için bestelenen ilahilere "Cumhur ilahi" adı verilir.

21 Sadeddin Nüzhet Ergun, Türk Musikisi Antolojisi, c. 1, s. 6-19.

OKUYALIM EZBERLEYELİM

ŞOL CENNETİN IRMAKLARI

Güfte: Yunus Emre
Beste: Münir Nurettin Selçuk
Usul: Yürük semaî
Makam: Segâh

Şol cennetin ırmakları
Akar Allah deyü deyü
Çıkmış İslam bülbülleri
Öter Allah deyü deyü

Hakk'a âşık olan kişi
Akar gözlerinin yaşı
Pür nur olur içi dışı
Söyler Allah deyü deyü

Ne dilersen Hak'tan dile
Kılavuzla gir bu yola
Bülbül âşık olmuş güle
Öter Allah deyü deyü

Yunus Emre

Çeşitli kaynaklardan derlediğiniz ilahilerden bir defter oluşturunuz. İçlerinden seçtiklerinizi ezberleyerek okuyunuz.

ÜNİTEMİZİ DEĞERLENDİRELİM

A. Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplayınız.

1. Musikinin insan hayatındaki yeri ve önemi nedir? Örneklerle açıklayınız.
2. Dinî musikinin din hizmetlerine katkısı nedir? Belirtiniz.
3. Dinî musiki çeşitleri nelerdir? Sıralayınız.
4. Ezan ve kametin okunmasında dikkat edilmesi gereken hususlar nelerdir? Yazınız.
5. Salânın ve mevlidin okunuşu hakkında bilgi veriniz.

B. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruların doğru seçeneklerini işaretleyiniz.

6. Aşağıdakilerden hangisi cami musikisi çeşitlerinden biri değildir?

A) Ezan
B) Salâ
C) Hutbe
D) Tesbih
E) Mevlit

7. Ülkemizde sabah ezanı genellikle hangi makamda okunur?

A) Segâh
B) Rast
C) Nihavent
D) Saba
E) Hicaz

8. Aşağıdakilerden hangisi Mevlit'in bölümlerinden biri değildir?

A) Münacat
B) Dua
C) Miraç
D) Veladet
E) Hicret

9. Aşağıdakilerden hangisi musiki için söylenemez?

A) İslam dinî musikinin her çeşidini yasaklamıştır.
B) Musiki insanın estetik duygusunu güçlendirir.
C) Musiki fıtri bir duygu ve evrensel bir dildir.
D) Dinî musiki sadece camide icra edilen musikiden ibaret değildir.
E) Musiki önemli bir iletişim vasıtasıdır.

C. Aşağıda verilen bilgilerden doğru olanı "D", yanlış olanı "Y" ile işaretleyiniz.		
Doğru mu? (D) Yanlış mı? (Y)		Musiki, bazı duygu ve düşünceleri düzenli ve ahenkli seslerle ifade etme sanatıdır.
		Toplumların coğrafi yapısı, tarihi birikimi, folklorik özellikleri ve inançları musikiyi besler.
		Hz. Peygamber (s.a.v.) musikinin düğünde, yolculukta, savaş ve barış durumlarında da kullanabileceğini bildirmiştir.
		İlahiler dinî musikinin tek örneğidir.
		Salâ, sadece ölüm haberini bildirmek için okunur.

D. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri verilen ifadelerden uygun olanlar ile doldurunuz.		
Boşlukları dolduralım	güzelleştiriniz dinî musiki Hz.Bila (r.a.) İç ezan Mustafa Itri	1. İslam kültüründe cami içi ve cami dışında dinî ibadet ve uygulamalarda kullanılan musikiye................. denir.
		2. "Kur'an'ı seslerinizle ....".
		3. Hz. Peygamber (s.a.v.) ezanın güzel bir şekilde okunmasını istemiş ve ilk olarak ....'i ezan okuması için görevlendirmiştir.
		4. Tekbir, dinî musikide Allah'ın (c.c.) yüceliğini ifade etmek amacı ile okunur. Bestesi Buhurizade................................ye aittir.
		5. Cuma namazında hatip minberde iken cami içerisinde okunan ezana .... denir.